

בחודש אלול "קול דודי דופק" בפתח לבנו "שראשי נמלא טל" להחיות נפשות ישראל!

|| הרה"ג ר' פנחס פרידמן ||

"נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים"

בחודש קדוש זה חודש אלול דבר בעתו מה טוב להתבונן במשמעות העמוקה של בקשת הקב"ה: "קול דודי דופק פתחי לי" - "בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט", על פי מאמר חכמינו ז"ל במדרש תנחומא (פרשת נשא סימן טז):

"בשעה שברא הקב"ה את העולם, נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כמו שיש בעליונים, ברא את האדם וצוה אותו ואמר לו (בראשית ב' ז'), מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו ועבר על צויו, אמר ליה הקב"ה, כך הייתי מתאוה שיהא לי דירה בתחתונים כמו שיש לי בעליונים, ודבר אחד צויתי אותך ולא שמרת אותו, מיד סילק הקב"ה שכינתו לרקיע הראשון".

נמצינו למדים כי מאז שברא הקב"ה את העולם: "נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים", אלא שעל ידי חטא עץ הדעת סילק הקב"ה שכינתו מן הארץ. והנה הגם שהשרה הקב"ה שכינתו בבית המקדש, אבל ביותר מכך נתאוה להשרות שכינתו בתוך ישראל, כמו שכתוב (שמות כה ח'): "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", ופירש ב"תורת משה" להאלישיך הקדוש (שמות לא יג) "בתוכו" לא נאמר אלא "בתוכם", ללמדנו שהקב"ה מתאוה להשרות שכינתו בתוך לבבות ישראל, כי היכל ה' המה ומהם נמשכת השראת השכינה בבית המקדש.

"ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה"

והנה ידוע מה שמבואר בספרים הקדושים גודל הצער של גלות השכינה, אשר מאז חורבן בית המקדש אין לה מנוחה כי

היא גולה ממקום למקום, כמבואר בגמרא (מגילה כט.): "תניא רבי שמעון בן יוחי אומר, בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה, שבכל מקום שגלו שכינה עמהן". ומצינו בתיקוני זוהר (הקדמה א'): שעל כך אומר הכתוב (בראשית ח ט'): "ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה", כלומר בגלות לא מצאה השכינה מנוח לכף רגלה מחמת היותה גולה ממקום למקום.

אמנם כדי לגרום נחת רוח להקב"ה על צער גלות השכינה, העצה על כך היא לעסוק בתורה כמו ששינו בגמרא (ברכות ח.'): "מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד". הרי מבואר כי לימוד התורה הוא במקום בית המקדש. ויש לבאר הענין בזה, כי תכלית בית המקדש היא השראת השכינה ככתוב (שמות כה ח'): "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

והנה בחורבן בית המקדש נסתלקה השכינה משם, אבל מי שעוסק בתורה הרי הוא זוכה להשראת השכינה כמאמרם (ברכות ו.'): "שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שכינה עמו". וזהו ביאור המאמר: "מיום שחרב בית המקדש", ונחסרה משם השראת השכינה הקדושה, "אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד", אשר שם משרה הקב"ה שכינתו על העוסק בתורה.

הנה כי כן נשכיל להבין מעט מזעיר פירוש הכתוב: "אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי", ומפרש במדרש שהקב"ה דופק על פתח לבנו הסגור ומתחנן אלינו: "בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט", כלומר הלא השכינה היא בגלות ולא מצאה מנוח לכף רגלה, על כן פתחו לי פתח לבבכם כדי שתהיה לי דירה בתחתונים בבחינת: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

הגדול והנורא של ראש השנה: "קול דודי דופק פתחי לי", הקב"ה מתחנן אלינו: "בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט", אל תתנו לי לעמוד בחוץ בחשכות הגלות בלי שום בית, אלא פתחו לי חדרי לבכם בתורה ובעבודת ה', ועל זה נאמר בתיקוני זוהר (הקדמה א'): "אין חסיד אלא המתחסד עם קונו דעביד ליה קן".

הנה כי כן איך יעיז קרוץ מחומר, בשר ודם, שהיום הוא כאן ומחר בקבר, לאטום את אזנו מלשמוע את קול הקב"ה הדופק בפתחי לבבנו בבקשת: "פתחו לי פתח כחודו של מחט", ומי הוא זה ואי זה הוא אשר ימלא לבו להיות כפוי טובה להקב"ה המשפיע לו כל טוב, להשאיר אותו כביכול בחוץ ולא יכניס אותו בחדרי לבבו, כדי למלא את רצונו אשר מיום שברא את עולמו: "נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כמו שיש בעליונים".

ויש לרמוז ענין זה במאמרם (שבת קכז.): "גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה". וצריך ביאור מהו הקשר בין הכנסת אורחים לקבלת פני השכינה, ששייך להשוות ביניהם איזה מהם גדול יותר. אך לפי האמור יש לומר הביאור בזה, כי גם קבלת פני השכינה היא בכלל הכנסת אורחים, שהרי מכניס את השכינה הקדושה בחדרי לבבו על ידי שעוסק בתורה.

ועל כך אמרו: "גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה", שאפילו אם יצטרך לבטל תורה כדי לקיים מצות הכנסת אורחים, אל יטעה לומר שחשוב לו יותר לעסוק בתורה, כדי לקיים מצות הכנסת אורחים עם השכינה

מדרש: "בשעה שברא הקב"ה את העולם, נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כמו שיש בעליונים"

הקב"ה משתוקק לעשות לו דירה בתחתונים, בתוך לבבות בני ישראל העוסקים בתורה ובעבודה

"קול דודי דופק פתחי לי" פתח בלבבכם, "שראשי נמלא טל", בעמדי בחוץ בחשכות הלילה של הגלות

מאחר שהקב"ה מתחנן אלינו: "פתחו לי" פתח בלבבכם, איך יעיז קרוץ מחומר להשאיר את המלך בחוץ

והנה הגם שאין ספק כי בדברי המדרש טמונים סודות גדולים, שהרי אחד מיסודות האמונה הוא שאין הקב"ה גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ואין לו שום דמיון כלל, אם כן איך שייך לומר על הקב"ה שראשו נמלא טל קווצותיו רסיסי לילה, [ואי"ה להלן נבאר הענין בזה]. אולם בכל זאת למדנו מדברי המדרש, כי כדי לשבר את האזן על גודל הצער שיש להקב"ה מחורבן בית המקדש, אומר הקב"ה לכנסת ישראל: "פתחי לי אחותי רעייתי יונתי תמתי".

"גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני שכינה"

ואם כל השנה מתחנן אלינו הקב"ה כך, על אחת כמה וכמה בחודש אלול לפני בוא יום

כלומר פתחו לי פתחי לבבכם כדי שאמצא לי שם דירה בתחתונים, ומפרש ואומר מדוע

בחסדי ה' אנו נכנסים בחיל וברעדה, ברתת וזיע, בחודש האחרון של השנה - חודש אלול שהוא חודש של תשובה, שבו אנו מתכוונים לקראת ימי הדין של הימים הנוראים, אשר כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, על ידי שנתעורר לשוב בתשובה שלימה לפני הקב"ה, על כל מה שחטאנו עווינו ופשענו במשך כל ימות השנה.

והנה מבואר בספרים הקדושים כי על חודש אלול אומר שלמה המלך בשיר שהוא קודש קדשים (שיר השירים ה ב): "אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק, פתחי לי אחותי רעייתי יונתי תמתי, שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה". ודרשו חז"ל במדרש רבה (שם): "אמר הקב"ה לישראל, בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרונות נכנסות בו".

יתכן לבאר בקשת הקב"ה שנפתח לו פתח: "כחודה של מחט", כי תפקידו של המחט הוא להכניס בו חוט תפירה כדי לחבר בגד שנקרע, ועל כך רומז הקב"ה בבקשתו לפתחו לו פתח "כחודה של מחט", כלומר הן אמת שבעוונותינו הרבים גרמנו פגם גדול בנפשותינו, אולם הקב"ה ברוב רחמי וחסדיו נתן בידינו מחט של תפירה כדי שנוכל לתקן את אשר פגמנו.

זאת ועוד מרמז לנו הקב"ה בבקשתו, שהרי כבר אמרו (קידושין ל:): "יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו... ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו", לכן הקב"ה מבקש מאתנו: "בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט", תקחו נא בידכם רק את המחט, להראות כי רצונכם לחבר את הבגד שנפרם: "ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרונות נכנסות בו", כלומר אני כבר אעזור לכם להשלים את התיקון.

"שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה"

ומה נוראים הם דברי המדרש בתנא דבי אליהו זוטא (פרק כא), על שיח סוד שרפי קודש שינהל הקב"ה עם ישראל בגאולה העתידה:

"אחר כך יאמר הקב"ה לישראל, בני עכשיו בואו וקבלו ממני כוס של תנחומין, ואומרים ישראל לפניו, רבונו של עולם בתחלה כעסת עלינו והוצאתנו מתוך ביתך והגליתנו לבין העכו"ם ועכשיו באת לפייס אותנו, ויאמר הקב"ה להם לישראל, אמשול לכם משל למה הדבר דומה.

לאדם שהוא נושא את בת אחותו, פעם אחת כעס עליה והוציאה מביתו, לאחר ימים הוא בא לפייס אותה, ואמרה לו מתחלה כעסת עלי והוצאתני מביתך ועכשיו אתה באת לפייסני, ואמר לה לבת אחותו שמא תאמר בלבך שמיום שיצאת מביתי אני נכנסתי לביתי, אלא אף אני לא נכנסתי לביתי.

כך אמר הקב"ה לישראל, בני מיום שהחרבתי את ביתי של מטה, לא עליתי וישבתי בביתי של מעלה, אלא הייתי יושב ובטל, ואמר הקב"ה להם לישראל, אם אין אתם מאמינים לי שאני לא נכנסתי לביתי, תנו את ידיכם על ראשי ותראו שהוא מלא טל, שנאמר שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה".

הקדושה שתמצא מנוח לכף רגלה, אלא ידע נאמנה כי זהו רצונו יתברך לקיים הכנסת אורחים עם בריותיו.

"קול דודי דופק" לעורר אותנו בתשובה

אמנם בחודש אלול עלינו לזכור שישנו פירוש נוסף על פסוק זה: **"אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחו לי"**, לפי ביאור המדרש שהקב"ה מבקש מאתנו: **"בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט"**. כי ידוע שעיקר התשובה הוא בלב ככתוב (ישעיה ו י'): **"ולבבו יבין ושב ורפא לו"**. כלומר איש ישראל צריך לפתוח את לבבו, להתחרט מעומק לבו על כל מה שחטא ומרד בה' אלקי עולם, ולקבל עליו לתקן את דרכיו מכאן ולהבא.

נמצא לפי זה כי כאשר לב האדם סגור כאבן מחמת טרדות הזמן, כי אז קשה לו מאד להתעורר בתשובה שלימה כראוי, על כן ברוב רחמיו וחסדיו: **"קול דודי דופק פתחו לי"** - קולו של הקב"ה דופק על פתח לבבנו הסגור בבקשת: **"פתחו לי"**. והנה מקרא מלא דיבר הכתוב (תהלים לג ו): **"בדבר ה' שמים נעשו"**, וכן שנינו במשנה (אבות פ"ה מ"א): **"בעשרה מאמרות נברא העולם"**, הרי שמאמרו של הקב"ה בורא בריאה חדשה.

ומזה נשכיל להבין שכאשר הקב"ה דופק על פתח לבבנו הסגור ואומר: **"פתחו לי"** - **"פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט"**, הנה עצם מאמרו: **"פתחו לי"** יש בכוחו לפתוח את לבבנו הסגור, כדי שנתעורר בתשובה ויתקיים בנו מקרא שכתוב: **"ולבבו יבין ושב ורפא לו"**. וזהו שכתוב (דברים ל ו): **"ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך"**. ובפרט בחודש אלול כמו שרמזו דורשי רשומות: **את ל'בבך ו'את ל'בב ראשי תיבות אלול"**.

והנה מאחר שהקב"ה עצמו טורח כביכול לדפוק בקולו על פתח לבבנו כדי לעורר אותנו בתשובה שלימה, מי פתי יסור הנה להתעלם מכך ולהמשיך במעשיו כתמול שלשום, הלא אין פשע גדול מזה שבן אדם קרוץ מחומר עפר ואפר, מתעלם מבקשת מלך מלכי המלכים הקב"ה שמתחנן אליו: **"פתחו לי פתח כחודו של מחט"**.

על כך מתלונן הקב"ה על ידי הנביא (ישעיה נב): **"מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה"**. מדוע אתם מתעלמים מקריאתי לפתוח לי פתח בלבבכם כדי שאמצא לי דירה. ואם ח"ו אין בנו תבונה לשמוע בקולו של הקב"ה הדופק על פתחי לבבנו, באיזה פנים נבוא אחר כך לבקש ממנו: **"אב הרחמן שמע קולינו ה' אלקינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלותינו"**.

"שראשי נמלא טל" בבחינת אתערותא דלעילא

ונראה לפרש לפי זה המשך הכתובים: **"קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה"**, בהקדם לבאר המאמר הנפלא בתנא דבי אליהו זוטא שהבאנו לעיל:

"אמר הקב"ה לישראל, בני מיום שהחרבתי את ביתי של מטה, לא עליתי וישבתי בביתי של מעלה, אלא הייתי יושב ובטל, ואמר הקב"ה להם לישראל, אם אין אתם מאמינים לי שאני לא נכנסתי לביתי, תנו את ידיכם על ראשי ותראו שהוא מלא טל, שנאמר שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה".

נקדים מה שכתב ב"יערות דבש" להגה"ק מהר"י אייבשיץ זי"ע (חלק א דרוש א) לפרש

מאמר הגמרא (תענית ד.) על מה שביקשה כנסת ישראל מהקב"ה (הושע ו ג): **"ויבוא כגשם לנו, אמר לה הקב"ה, בתי את שואלת דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש, אבל אני אהיה לך דבר המתבקש לעולם שנאמר אהיה כטל לישראל"**.

וביאר על פי הידוע ההבדל בין גשם לטל, כי הגשם יורד מלמעלה רק אחרי שקדמו האדים לעלות מלמטה למעלה, שמהם נוצרים העננים המורידים גשמים, כמו שכתוב (בראשית ב ו): **"ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה"**, נמצא כי הגשם רומז על השפע שיורד מן השמים, רק אחרי שעלו מלמטה למעלה מצוות ומעשים טובים, שזהו בבחינת התעוררות מלמטה המעוררת התעוררות מלמעלה כמבואר בזוהר הקדוש (פרשת לך לך פח.): **"באתערותא דלתתא אשכח אתערותא לעילא, דהא לא אתער לעילא עד דאתער לתתא"**.

ה' וגו' ויבוא כגשם לנו, והיינו שאנחנו נתעורר מלמטה אז יבוא כגשם, אבל בלא התעוררות מלמטה אינו אלא כטל היורד מן השמים בלי התעוררות, ואין התבואה גדילה על ידי הטל בלי ירידת גשמים, וזהו שאמר תזל כטל אמרתי".

"שראשי נמלא טל" לעורר אתערותא דלעילא

והנה בזמן שבית המקדש היה קיים, על ידי שהביאו ישראל את הקרבנות לבית המקדש, ונצטרפו אליהם כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם בשירים ובזמרים, ובפרט על ידי עבודת קרבן התמיד בבוקר ובערב, היה בכוחם להוריד שפע רב טוב מלמעלה באתערותא דלתתא, כי אש הקרבן שעלה מלמטה למעלה גרם נחת רוח להקב"ה, כמבואר במדרש תנחומא (פרשת תצוה סימן יד):

יערות דבש: גשם רומז על אתערותא דלתתא, כי אינו יורד רק אחרי שעלו האדים תחילה מלמטה למעלה טל רומז על אתערותא דלעילא, על כן לא גזר אליהו על עצירת הטל כי הטל לא נעצר לעולם מדרש: "בשעה שהקב"ה עתיד להחיות את המתים, הוא מנער קווצותיו והטל יורד והעפר מתגבל" המתים אינם יכולים לגרום אתערותא דלתתא, לכן מחיה אותם הקב"ה בטל שהוא אתערותא דלעילא

אולם אחרי שנחרב בית המקדש ובטלה עבודת התמיד, ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדם, שוב אין בכוחם של ישראל לגרום אתערותא דלתתא

"ואם תאמר יש לפני אכילה ושתיה, (תהלים נ ג) האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה, אם ארעב לא אומר לך, כי לי תבל ומלואה כי לי כל חיתו יער, אלא מכל קרבנותיהם איני רוצה אלא הריח וכאלו אכלתי ושתיתי, שנאמר את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי".

אולם אחרי שנחרב בית המקדש ובטלה עבודת התמיד, ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדם, שוב אין בכוחם של ישראל לגרום אתערותא דלתתא כפי שהיה בזמן שבית המקדש היה קיים, אלא שעם כל זאת מחמת אהבתו הגדולה של הקב"ה לישראל, מעורר הקב"ה את ישראל מלמעלה בבחינת טל שיורד מלמעלה באתערותא דלעילא.

על פי האמור יפתח לנו פתח להבין הטעם שאין הטל יורד רק בלילה, ככתוב (במדבר יא ט): **"וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו"**. וכתב רבינו בחיי פרשת וזאת הברכה (דברים לג יג): **"וידוע שאין הטל יורד ביום אלא בלילה"**. וכן משמע ממה ששנינו בגמרא (חולין ט:): **"או שירד בה טל בלילה"**, ופירש רש"י: **"דרך טל לירד בלילה"**.

ויש לומר שענין זה בא לרמז כי בחשכות הלילה של הגלות, כאשר אין בכוחם של ישראל לגרום אתערותא דלתתא על ידי עבודת הקרבנות, משפיע הקב"ה שפע באתערותא דלעילא בבחינת טל שיורד בלילה, אבל ביום שאור השמש זורח רומז על הזמן שבית המקדש קיים אין הטל יורד, כי אז צריך להמשיך השפע מלמעלה באתערותא דלתתא בבחינת גשם.

הנה כי כן יאיר לנו להבין כוונת המדרש: **"אמר הקב"ה להם לישראל, אם אין אתם מאמינים לי שאני לא נכנסתי לביתי, תנו את ידיכם על ראשי ותראו שהוא מלא טל, שנאמר שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה"**. רמז לנו הקב"ה בזה, כי משחרב בית

המקדש כל מחשבות ראשו היא **"מלא טל"**, כדי להשפיע לישראל שפע באתערותא דלעילא, **"קווצותי רסיסי לילה"**, קווצות שערות ראשו כביכול רטובים מרסיסי הטל שיורד בלילה.

וזהו גם כן ביאור המדרש (שמו"ר לג ג): **"פתחי לי אחותי רעיתי, עד מתי אהיה מתהלך בלא בית, שראשי נמלא טל, אלא עשו לי מקדש שלא אהיה בחוץ"**. פירוש, הקב"ה מתחנן שנזכה לקרב את הגאולה השלימה על ידי מעשינו הטובים, כדי שנבנה לו את בית המקדש השלישי שאז לא יצטרך להשפיע לנו באתערותא דלעילא בבחינת טל, אלא שוב נוכל לעבוד את ה' באתערותא דלתתא.

תחיית המתים עם הטל שעל ראשו כביכול

ועתה בא וראה כי על פי האמור יומתק להבין מה שמצינו במדרש (ילקוט שמעוני שיר השירים ה ב ד"ה אני ישנה) ומקור הדבר בפרקי דרבי אליעזר (סוף פרק לג), כי לעתיד לבוא מחיה הקב"ה את המתים על ידי הטל שעל ראשו:

"קול דודי דופק על ידי הנביאים, אחותי רעיתי יונתי תמתי כנגד ארבע מלכיות, פתחי לי פתח תשובה ואני אגאלכם, שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה, בשעה שהקב"ה עתיד להחיות את המתים, הוא מנער קווצותיו והטל יורד והעפר מתגבל".

לפי האמור יש לומר הביאור בזה, כי מאחר שכלל גדול הוא שאי אפשר להוריד שפע מלמעלה כי אם על ידי אתערותא דלתתא, שהם המצוות והמעשים טובים שאיש ישראל מקיים בעולם הזה, אם כן יש להקשות איך יזכו המתים לתחיית המתים, הלא המתים אינם יכולים לגרום אתערותא דלתתא כי הם פטורים מכל המצוות כמבואר בגמרא (שבת ל:).

"לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות קודם שימות, שכיון שמת בטל מן התורה ומן המצוות ואין להקב"ה שבח בו, והיינו דאמר רבי יוחנן מאי דכתיב (תהלים פח ו) במתים חפשי, כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצוות". וכן כתוב (קהלת ט י'): **"כל אשר תמצא ידך לעשות בכוחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה"**, נמצא שאין בכח המתים לגרום התעוררות מלמטה כדי שיזכו לתחיית המתים.

לכן כדי לתרץ קושיא זו מגלה לנו המדרש: **"בשעה שהקב"ה עתיד להחיות את המתים, הוא מנער קווצותיו והטל יורד והעפר מתגבל"**, כלומר כמו שהשפיע הקב"ה לישראל בחשכות הלילה של הגלות ברוב רחמיו וחסדיו מהטל שעל ראשו באתערותא דלעילא, הנה מאותו טל יחיה הקב"ה את המתים גם כן באתערותא דלעילא.

ובאמת זהו גם כן ענין הטל שהקב"ה משפיע לישראל בגלות באתערותא דלעילא לעוררם בתשובה, שהרי ידוע מה שאמרו בגמרא (ברכות יח:): **"רשעים בחייהן קרויין מתים"**. נמצא כי על ידי שהקב"ה מעורר את ישראל מלמעלה לעוררם בתשובה, הרי זה בבחינת טל של תחיה שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים.

נסיים את המאמר בדרך רמז, על פי הידוע כי חודש אלול הוא תמיד חסר כ"ט ימים, נמצא לפי זה כי מיום א' של חודש אלול עד יום הכיפורים שהוא י' בתשרי ישנם בדיק ל"ט ימים כמספר ט"ל, והרמז בזה כי בימים אלו: **"קול דודי דופק פתחי לי"**, לפתוח לו את פתחי לבנו, **"שראשי נמלא טל"** – בתוך ט"ל ימים מראש חודש אלול עד יום הכיפורים, לעורר אותנו באתערותא דלעילא בבחינת ט"ל.